

**Žarko Jovanović, NOVA VLAST U SRBIJI 1941-1945,
Beograd 1997.**

Monografija dr Žarka Jovanovića je objavljena zajedničkim naporom Instituta za noviju istoriju Srbije i Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva. Svojim hronološkim opsegom knjiga se poklapa sa prethodnom studijom istog autora o seljaštvu Srbije, pa je praćenjem učešća seljačkih slojeva u novoj, tzv. narodnoj vlasti ostvarena izvesna nadgradnja. Osim raznovrsne izvorne građe (objavljene i neobjavljene), autor se koristio i memoarskom građom, štampom i odgovarajućom literaturom. Delo je pisano jednostavnim stilom, osim onih celina u kojima je izlaganje potpunih statističkih podataka to sprečavalo. Njihovim smeštanjem u kritički aparat (koji je, uzgred, dosta bogat) autor je većim delom izbegao "razbijanje stila". Kompozicija teksta je hronološko-problemskog tipa, pa delo, osim predgovora i uvoda, sadrži i četiri poglavlja analogna etapama konstituisanja nove vlasti.

U prvoj glavi te monografije – "Nastanak i razvoj nove vlasti u ustanku u Srbiji" napravljen je pregled prvih osnovanih odbora, koji su imali obeležje privremenih organa vlasti. Njihova borbena namena je bila glavni uzrok te "privremenosti", a i pokušaj izbegavanja "sužavanja baze ustanka", do čega bi došlo prejudiciranjem budućeg oblika vlasti. Svesni te činjenice, komunisti su se deklarirali da posle rata omoguće slobodno izražavanje narodne volje, pa su samim tim i narodni odbori, kao nužan oblik vlasti u vanrednim okolnostima, označeni kao "privremena mera". Autor nam je detaljno predložio osnivanje narodnooslobodilačkih odbora, njihovu prvobitnu delatnost i socijalnu strukturu članstva. Na osnovu korišćenih izvora, Jovanović je proklamovanu "privremenost odbora" ipak označio kao "temelje narodnooslobodilačke vlasti u Srbiji".

Na dužinu procesa formiranja centralnog rukovodećeg organa uticale su, prema autoru, objektivne međunarodne okolnosti ("nerazumevanje kod zapadnih saveznika"), pa je Glavni odbor za Srbiju obrazovan tek u novembru

1941. godine. Ideološka monolitnost tog organa učinila ga je "komunističkom vladom", a autor ju je označio kao "veliku političku grešku tadašnjeg vrhovnog rukovodstva NOP-a i KPJ, jer je time sužena njegova antifašistička baza". Narušavanje izbornog principa "odozdo", tj. "od strane najširih narodnih masa", opisano je kao taktički promašaj vlasti koja je sama imenovala članove Glavnog odbora. Jovanovićevim istraživanjem socijalnog sastava članstva pokazano je da je "spremnost za borbu protiv okupatora" bila dovoljna preporuka za izbor budućeg odbornika, premda se vodilo računa da se sastavom odbora obezbedi "prisustvo interesa osnovnih društvenih slojeva".

Drugim poglavljem ("Delatnost odbora u Srbiji posle 1941") konkretnije su razjašnjeni principi rada odbora pri mobilizaciji stanovništva i dobara, prikupljanju oružja i normalizaciji života u oslobođenim delovima Srbije. Temeljnim crpljenjem izvora autor je široko zahvatio kompleksnu aktivnost odbora, od rešavanja komunalnih problema, do organizovanja kulturnih manifestacija. Deo tog poglavlja je posvećen osetljivom pitanju otkupa sa svim njegovim negativnim konsekvencama, a posebno je obrađeno održavanje "tržišne ravnoteže" u ratnim okolnostima.

Naredna etapa razvoja nove vlasti je obrađena u glavi "Razvoj i delatnost nove vlasti u Srbiji mart 1942 – jesen 1944". Suočena sa ponovnom nemačkom okupacijom zapadne i centralne Srbije, nova vlast je bila primorana da obnavlja neke odbore (naročito mesne), dok je razvoj viših instanci obustavljen. Prema mišljenju autora, Fočanskim propisima je postojeća praksa bila pravno formulisana, da bi posle tzv. Septembarskih (ili Driničkih) propisa odbori postali "stalni i jedini organi vlasti". Osnivanjem AVNOJ-a došlo je do razdvajanja vojne od političke vlasti, a opstrukcija njegovog prerastanja u najviši državni organ prikazana je u kontekstu specifične međunarodne situacije. Posebnu pažnju autor je posvetio izbornom sistemu odbora i njihovoj unutrašnjoj organizaciji.

Poslednjim poglavljem ("Razvoj nove vlasti u oslobođenoj Srbiji") prikazano je funkcionisanje organa vlasti u novim uslovima, kada je trebalo prevesti zemlju iz ratnog stanja u mirnodopsko stanje formiranjem trajnih i stabilnih državnih institucija. Njihovo ideološko i političko isključivo obeležje naznačeno je sumarno, jer je obrađeno samo doba posle oslobođenja, kada je sve bilo prelaznog tipa, sa često nejasnim i nelogičnim ingerencijama. Zaokruživanje toga procesa je sprovedeno u jesen 1944, posle čega je došlo do izdvajanja sudskih funkcija i njihovog smeštanja u, bar deklarativno, autonomne institucije.

Monografijom su dobrim delom sistematizovana dosadašnja saznanja o političkoj akciji u Srbiji za vreme Drugog svetskog rata, koja je vođena uporedo sa oružanim ustankom i uveliko determinisala njenu budućnost. Praktična vrednost toga dela se ogleda u sintetskom svojstvu teksta, zbog čega će svakako poslužiti istraživačima kao korisna literatura za konsultovanje.